



העשרה לשונית

מילון הוא ספר מילים וביטויים, ולכן בחוברת הזו תעסקו בהיבטים השונים של המילים. ככל שתכירו יותר מילים וביטויים, כך תיהנו יותר מקריאה של טקסטים מידעיים וספרותיים, ונוסף על כך, תעשירו את הכתיבה שלכם. כתיבה מגוונת ועושר לשוני מונעים שעמום ותורמים להנאה.

ביטויים, מטבעות לשון

ביטוי הוא צירוף של מילים או יותר, המופיעות יחד ויוצרות מובן מסוים, השונה מצירוף המובנים של כל אחת מהן לחוד; צירוף לשוני, ניב, פתגם.

ניבים

ניב הוא צירוף של מילים שמשמעותן הכללית שונה מהמשמעות של כל מילה בו. כלומר אין קשר בין המילים המרכיבות את הצירוף לבית המשמעות של הניב. לכן בדרך כלל אי-אפשר לתרגם את הניב לשפה אחרת.

דוגמה: על ראש הגנב בוער הכובע – הכובע לא באמת בוער.

פתגמים

פתגם הוא אמירה קצרה על חיי אנוש, והוא מבטא חוכמת חיים או מוסר השכל. בדרך כלל לשון הפתגם היא פשוטה.

דוגמה: לא הביישן למד, ולא הקפדן מלמד.



מילים חדשות

כאשר עולה הצורך, האקדמיה ללשון העברית מחדשת מילים, לפעמים היא מחדשת מילים לועזיות. את המילים שהיא מחדשת, היא מפרסמת בכלי התקשורת וגם באתר האקדמיה.

מילים לא-מוכרות

לפעמים אנחנו פוגשים בטקסט מילה שאיננו מכירים, או מילה שאנחנו זוכרים שכבר קראנו, אבל איננו זוכרים את פירושה.

כדי להבין מילים כאלה אפשר להיעזר בדרכים שונות: הבנה בהקשר, שורשים ומשפחות מילים, מילים הפוכות המופיעות בסביבת המילה הלא-מוכרת, מילים נרדפות המופיעות בסביבת המילה הלא-מוכרת.

הבנת משמעות בהקשר

כאשר נתקלים במילה לא-מוכרת, אפשר לקרוא את המשפט הקודם ואת המשפט שבו המילה הלא-מוכרת, ולנסות להבין את פירושה המילה לפי המשמעות הכללית של המשפטים. לפעמים צריך לקרוא כמה משפטים קודמים.

שורשים ומשפחות מילים

הכרת משפחות מילים היא דרך מצוינת להרחיב את אוצר המילים שלנו. בדרך כלל יש למילים העבריות שלוש (או ארבע) אותיות החוזרות בהן בנטיות שונות לפי הסדר. אותיות אלה הן אותיות השורש.



דוגמה: השורש ש-מ-ר: שְׁמֵרָה, מְשַׁמֵּר, מְשַׁמְרָה, שׁוֹמֵר, שֹׁמְרָה.

מהכרת המשמעות של השורש ש-מ-ר אנחנו יכולים להביא כי "שימורים" הם מזונות שהוכנו בתהליך השומר על הטריזות שלהם לזמן רב.

מילים נרדפות

נרדפות היא מצב שבו למילים יש משמעות קרובה או דומה או זהה.

מילים הפוכות, מנוגדות

הפכים הם מילים שיש להם משמעויות מנוגדות. לפעמים המשמעות המנוגדת איננה מוחשית, אלא רעיונית.

דוגמה: אפשר לומר שהמילים "יונה" ו"רימון" הן מילים הפוכות, משום ש"יונה" מסמלת שלום, ואילו "רימון" מסמל מלחמה.

מילות קישור

מילות קישור הן חלק מאוצר המילים שלנו, אך יש להן תפקיד: הן מקשרות בין מילים ובין משפטים ולפעמים גם בין פסקות. מילות הקישור עשויות לסייע בהבנת הרצף ובהבנת המשפט.



דוגמה: (1) קבעתי להיפגש עם דניאל, אבל...
(2) קבעתי להיפגש עם דניאל, לכן...

במשפט (1) אפשר להבין שלא נפגשתי עם דניאל, ואילו במשפט (2) אפשר להבין שנפגשתי עם דניאל.

כשם שאנחנו מגוונים את המילים שלנו באמצעות מילים נרדפות, כדאי שנגוון גם את מילות הקישור. למשל, כאשר אנחנו רוצים לציין סיבה, אנחנו יכולים להשתמש במילים רבות, חוץ מהמילה "כי".

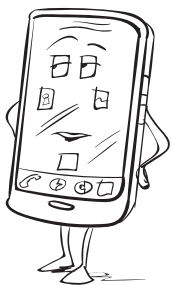


משלבי לשון

כמו בכל שפה, גם בשפה העברית יש שלושה מְשֻׁלְבֵי לשון בסיסיים. לא לכל מילה בשפה יש מקבילה מדויקת בשני המשלבים האחרים, ולפעמים המשלבים מתערבבים זה בזה.

מְשֻׁלֵב סְפּוּרָתִי נהוג בעיקר ביצירות ספרותיות.
מְשֻׁלֵב כְּתוּב נהוג בחומר כתוב שאינו ספרותי (עיוני).
מְשֻׁלֵב דְּבוּר נהוג בשפה הדבורה, והוא כולל גם ביטויי סלנג.

בדרך כלל, כאשר משלבים מְשֻׁלֵב דְּבוּר בתוך טקסט הכתוב במשלבים האחרים, מסמנים זאת ב**מרכאות**.



מילים לועזיות

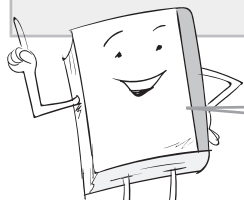
מילה לועזית היא מילה שנקלטה בעברית בתקופה כלשהי מלשון זרה ("לועזית" מקורה במילה לע"ז = לְשׁוֹן עַם זָר).

בדרך כלל זה קרה מפני שלא הייתה מילה בעברית לאופנה חדשה שהגיעה לארץ (לדוגמה, תספורת "אפרו") או להמצאה חדשה שנכנסה לשימוש (למשל סמארטפון). כל הזמן נעשים ניסיונות להמציא חלופות עבריות למילים אלו, אבל לא תמיד המילה החדשה מתקבלת, והציבור ממשיך להשתמש במילה הלועזית. יש מילים שיש להן חלופה בעברית ויש מילים שעדיין לא נמצאו להן חלופות.

העשרה מתחומי דעת עתירי מלל

לאורך החוברת אתם מוזמנים להעתיק מילים שעד כה לא הכרתם, והופיעו בטקסטים מתחומי דעת אחרים (גיאוגרפיה, מדעים, תנ"ך). גם מילים "חגיגיות" (למשל: נוטר = שומר) יתקבלו בברכה בעמוד זה. כתבו את המילה ואת הפירוש שלה, וכתבו משפט שתהיה בו המילה החדשה.

דוגמה: רחש - רחש, קול שקט כאמט בלתי-נשמע.
יבנו בערה על החוף והקשבנו לרחש האלים.



הקפידו לחפש במילון פירושים למילים שאינכם מכירים.

שיטות לחזרה למבדק

בכל שיטור רביעי-חמישי יתקיים מבדק. כדי להתאים ביטויים למשפטים או לקטעים דפדפו אחורה, ונסו למצוא את הביטוי המתאים על-פי ההקשר. כדי לחזור על מילים ועל ביטויים כדאי לעבוד בזוגות וגם באופן עצמאי.



עבודה בזוגות

קפלו נייר קדימה ואחורה (כמו אקורדיון).

כתבו את המילים ואת הביטויים שאתם רוצים לחזור עליהם, בקדמת הקיפול (כדאי למספר אותם).

כל אחד יקריא בתורו מילה, ובן הזוג יכתוב את הפירוש. התחלפו בתפקידים, והמשיכו.

בדקו את תשובות בן הזוג, וסמנו בעיגול את מספרי המילים או הביטויים שבהם היו שגיאות, חזרו עליהן.



עבודה אישית

הסתכלו על המילה או על הביטוי, והסתירו את הפירוש.

עצמו עיניים, ונסו להתרכז כדי למצוא את התשובה הנכונה. פקחו את העיניים, ובדקו את תשובתכם.

עכשיו, כשהבנתם מה במילון שלנו, אפשר להתחיל ללמוד


כהצגה ובהנאה!

בשיעורים האחרונים בחוברת תשתמשו בכל מה שלמדתם כדי לשפר את ההבעה בכתב: כתיבת סיפור וכתיבת טיעון.



שיעור 1: משלבי לשון

לפניכם קטע שישי בו ערבוב משלבים לשוניים. זהו את המילים ואת הביטויים במשלב הדבור, וכתבו את הדו-שיח מחדש במשלב כתוב.

תמר: "את באה היום לפעולה בצופים?"
 רותם: "לא, לא בראש שלי."
 תמר: "למה? תבואי, יהיה מגניב!"
 רותם: "עזבי, לא בא לי על המדריכה המעאפנה הזאת, היא חופרת."

דו-שיח במשלב כתוב

הנה כמה מילים וביטויים במשלבי לשון שונים.



משלב דבור	משלב כתוב / מקובל	משלב ספרותי	
טמבל	חסר השכלה	בור וַעַם הָאָרֶץ	1.
פדיחה	בושה	כְּלִימָה	2.
מלא אוכל	ארוחה טובה	אָרוּחָה דְּשָׁנָה	3.
נהיה	התממש, התהווה	קָרַם עוֹר וְגִידִים	4.
חבל על הזמן	מעולה	לְעֵילָא וּלְעֵילָא	5.



לפניכם שני קטעים:

קטע 1 במשלב דבור, וקטע 2 במשלב כתוב.

קטע 1 - משלב דבור

היה חושך. שמעתי קולות, אבל פחדתי להיכנס, אולי אפול או משהו יתפוס אותי. מתתי מפחד אבל בסוף תפסתי אומץ ונכנסתי. "מי שם?", צעקתי, אבל לא הייתה תשובה. "מה לעשות?" חשבתי.

קטע 2 - משלב כתוב או ספרותי

הייתה אפלה. שמעתי קולות, אך חששתי להיכנס, שמא אמעד או משהו יאחז בי. הייתי אחוז אימה, אך לבסוף אזרתי אומץ ונכנסתי. "מי שם?" צעקתי, אבל לא היה מענה. "מה לעשות?" תהיתי.

זהו את המילים במשלב הכתוב (2) שהוחלפו במילים מהמשלב הדבור (1), והעתיקו אותן לטבלה.



קטע 2 - כתוב או ספרותי	קטע 1 - דבור	
אפלה	חושך	1.
_____	_____	2.
_____	_____	3.
_____	_____	4.
_____	_____	5.
_____	_____	6.
_____	_____	7.
_____	_____	8.
_____	_____	9.
_____	_____	10.





שיעור 2: מטבעות לשון

1. יָרַד מִנְכַּסְיוֹ

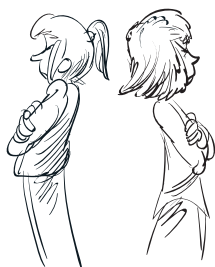
משמעות: איבד את כל רכושו, התרושש.

דוגמה: הוא היה אדם עשיר אבל הוא התמכר להימורים ובתוך כמה שנים ירד מנכסיו ונקלע לחובות גדולים.

משפט שלכם

2. מְשַׁבֵּר אִמּוֹן

משמעות: שינוי פתאומי לרעה ביחסים בין אנשים, בין מדינות וכדומה.



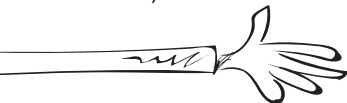
דוגמה: במשך שנים היינו החברות הכי טובות, אבל אחרי שהיא הלשינה עליי למורה, נוצר בינינו משבר אמון, והחברות שלנו נפגעה.

משפט שלכם

3. הוֹשִׁיט יָד (למישהו)

משמעות: עזר למישהו בעת צרה.

דוגמה: כשראינו שהוא מתחיל להסתבך בעולם הפשע, הושטנו לו יד, והוא חזר למוטב.



משפט שלכם

4. הקָדִים תְּרוּפָה לַמָּכָה

משמעות: נקט אמצעי הגנה מפני צרה מתקרבת, כלומר לפני שיקרה אסון.

דוגמה: כשראיתי שהעץ עומד ליפול, **הקדמתי תרופה למכה**, והזמנתי את העירייה שתטפל בבעיה, לפני שהעץ יתמוטט.

משפט שלכם

שימו לב, בביטוי "הקדים תרופה למכה" משתמשים בדרך כלל לפני שקורה מקרה, כאשר יודעים שעומד לקרות נזק או אסון. לעומת זאת בביטוי "הכתובת הייתה על הקיר" משתמשים לאחר שקרה נזק או אסון.

5. הַכְּתוּבַת עַל הַקִּיר

משמעות: כינוי לסימנים המלמדים ש...

דוגמה: היה ברור שבכביש הזה תקרה תאונה, כי יש בו פיתול מסוכן. **הכתובת הייתה על הקיר.**

משפט שלכם

חשבו מה אתם מבינים מהמשפט הזה: המורה למדה מעט על תלמידיה והבינה שה**כתובת** כבר נמצאת **על הקיר**, ולכן היא החליטה **להקדים תרופה למכה** ולצאת איתם למסע גיבוש.



6. אֶחָד בְּפֶה וְאֶחָד בְּלֵב

משמעות: לומר דבר אחד ולחשוב דבר אחר, כלומר להיות לא ישר.

דוגמה: אל תתחשבו בדברים שלו. הוא מקרה מובהק של **אחד בפה ואחד בלב.**

משפט שלכם





7. יָצָא קִרַח מִכָּאֵן וּמִכָּאֵן

משמעות: הפסיד הכול.

דוגמה: דוד לא הסכים להתפשר ובסוף יצא קירח מכאן ומכאן.

משפט שלכם



8. יָדוּ עַל הָעֲלִיוֹנָה

משמעות: נמצא בעמדת יתרון, ניצח או זכה בתחרות.

דוגמה: בתחרות בין שני המתמודדים דווקא השחקן הלא-מוכר,

ידו הייתה על העליונה.

משפט שלכם

9. הַיּוֹם קָצַר וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה

משמעות: לא עומד לרשותנו זמן רב, ויש הרבה דברים לעשות.

דוגמה: חשבתי שנוכל לנוח מעט,

אבל היום קצר והמלאכה מרובה, אז קדימה לעבודה!

משפט שלכם



10. חֲדָשׁוֹת לְבִקְרִים

משמעות: לעיתים קרובות.

דוגמה: למרבה הצער, תאונות דרכים מתרחשות חדשות לבקרים.

משפט שלכם



קראו את הקטעים שלפניכם, והשלימו אותם במטבעות הלשון שלמדתם. בסוף כל קטע כתובים מספרי מטבעות הלשון המתאימים לקטע.

קטע 1

עמירם היה בחור מוכשר מאוד. חבריו תמיד אמרו שהוא יגיע רחוק. אחרי שהשתחרר מהצבא, הקים בית קפה קטן שהצליח מאוד, ובתוך כמה שנים הפך בית הקפה הקטן לרשת של עשרות סניפים, והוא הלך והתעשר.

כמנהל החברה הוא עבד פחות ופחות. כיוון שכעת היה לו הרבה זמן פנוי, הוא החל להסתובב עם טיפוסים מפוקפקים ולעשות עסקים לא חוקיים.

יום אחד המשטרה תפסה אותו באמצע עסקת סמים גדולה, והוא נכנס לכלא להרבה שנים. רשת בתי הקפה המצליחה שלו התמוטטה והוא _____ . חבריו הוותיקים, שעקבו מרחוק אחר הצלחתו, אמרו שכשראו עם מי הוא מסתובב, ידעו שיום אחד זה יקרה, כי _____ .

כעבור שנים, כשיצא מהכלא חסר כול, התארגנו החברים ההם ו_____ . הם אספו בשבילו כסף כדי שיהיה לו ממה לחיות עד שימצא עבודה, כי הכירו אותו וידעו שמגיעה לו הזדמנות שנייה.

(8,3,1)

קטע 2

הם היו חברים מגיל הגן. בכיתה ד' הגיע לכיתה ילד חדש, ומיד הם צירפו אותו לחבורה שלהם. הם לא נפרדו לרגע: הכינו יחד שיעורים, הלכו יחד לפעולות בתנועה, הלכו לאותם חוגים.

אבל כעבור שנה החבר החדש שכח מהם כי מצא חברים חדשים. אחרי כמה חודשים הוא רב עם חבריו החדשים וניסה לחזור לחבורה שלהם, אבל זה כבר לא היה כמו קודם לכן. הוא ניסה לסכסך ביניהם והיה משקר _____ .

נוצר ביניהם _____ . הם הרגישו שאי אפשר לסמוך עליו יותר,

כי הוא ילד הנוהג לדבר _____ . הם החליטו שהם לא רוצים שום קשר איתו ולאט לאט התרחקו ממנו. בסופו של דבר הוא הפסיד גם את החברים הטובים שהיו לו, וגם את החברים החדשים שמצא, והבין שהוא _____ .



כתבו קטע קצר על כל נושא שתבחרו, ושבצו בו שלושה מטבעות לשון.



כעת התחלקו לזוגות, ובדקו את השימוש במטבעות הלשון באמצעות תשאול הדדי.

